

A szintézis formái Schelling korai műveiben*

A német idealizmus gondolkodói a filozófia feladatának az én struktúráinak és gondolkodási törvényeinek feltárását tartották. A szubjektum ugyanis az egyetlen, melynek létét nem választhatjuk külön megjelenésétől, tehát mint biztosan létező, az egyetlen, mely tudásunknak realitást kölcsönöz, mely kiindulópontja lehet minden ismeretünknek.

A szintézis jelentése összekapcsolás, egységbe vonás. E művelet fontos szerepet játszik az emberi gondolkodásban. Szándékom, hogy ezt az összekapcsolási műveletet felmutassam Schelling korai, azaz 1794 és 1795-ben írt műveiben.¹

Előadásom első részében a vizsgálatomhoz szükséges kontextust teremtem meg, majd a szintézis szerepét elemzem Schelling három korai művében.

Kant 1781-ben, *A tiszta ész kritikájában* egy kritikai filozófiát alapozott meg. Azokat a határokat akarta kijelölni, amelyeken belül a megismerés lehetséges, így óvva meg a filozófiát a lehetséges túlkapaszkodástól, amikor is olyan területekre téved, melyek kívül esnek a tapasztalás hatókörén. Kritikájával az volt a szándéka, hogy a filozófiát tudományként elfogadottá tegye. A tudományok szükségszerű és egyetemes összefüggéseket, igazságokat fejeznek ki. Ezek – úgy gondolja – a szintetikus a priori ítéletekkel ismerhetők meg. Tudásunkat ugyanis a szintetikus ítéletek gyarapítják, és ezeknek, hogy egyetemesek legyenek, tapasztalat előttieknek, tehát a prioriaknak kell lenniük.

Az akkor elfogadott tudomány a matematika és a természettudomány volt. A matematika egzakt tudomány, és egzaktságát absztrakt volta adja. Ez szolgálhatna tehát mintául a filozófiának. A pusztá forma azonban, tartalom nélkül, nem elegendő számára. A filozófiának ugyanis a világot kell leírnia, ezért a realitással is számolnia kell, tehát azzal, amit a gondolkodás nem hozhat létre.

A geometria azért képes a bizonyításra, mert fogalmait maga konstruálja meg. Kant ezt a filozófiai megismerésre úgy vonatkoztatja, hogy a tárgyaknak kell ismereteinkhez igazodniuk, és nem megfordítva: az ismereteinknek a tárgyakhoz, ellentétben az addigi elképzelésekkel. Fichte a filozófia elsőbbségét hirdeti a geometriával szemben, és azt állítja, hogy a geometriának az a konstruálási képessége, amivel maga alkotja meg fogalmait, a filozófiából (az ő terminusával: tudománytanból) származik. A konstruálási képesség ugyanis feltételezi a képzelőerő tevékenységét, és a tér szemléletét, ezek pedig a megismerő szubjektumhoz kötődnek. Tehát a szubjektummal nyer realitást a pusztá forma.

Az elképzelés, hogy a tárgyak a szubjektum megismeréséhez igazodnak, azt is maga után vonja, hogy a természettudományok is a filozófiából nyerik lehetőségüket, mert a szubjektum megismerési struktúrái – melynek vizsgálata a filozófia területe – a világ struktúráit –

* Elhangzott, a 2001. március 30. és április 1. között megrendezett I. Kerényi Konferencián. (A szerk.)

¹ Minden idézett szövegrész a Weiss János professzor által lefordított művekből való, de ezek még eddig nem jelentek meg kötetben. – K.A.

ami a természettudományok tárgya – fedik fel. A világ ugyanis a szubjektumon keresztül kap létezését: a nem-én az én-ből konstituálódik.

Az elképzelés, mellyel e filozófusok dolgoztak tehát mind a matematikának (mely gondolkodási formákat képez le), mind a természettudománynak (melynek a világ megismerése a célja) a filozófiában találta alapját. A filozófia legitimálása ezek szerint csak tudományos létének felfedése, hiszen ha a matematika és a természettudomány tárgyait a filozófia, illetve ennek tárgya: az én adja, és e két tudomány már elfogadott, akkor ennek, az alapjukat-adónak is tudománynak kell lennie.

Vizsgálatunk tárgya, a szintézis egy gondolati művelet. Schellingi fogalmának elemzéséhez kiinduló pontot adhat a gondolkodó 1795-ben írt műve, a *Filozófiai levelek a dogmatizmusról és a kriticismusról*. Írásában Schelling a kanti kiinduló kérdést, miszerint „Miképp lehetségesek szintetikus a priori ítéletek?“, a „Hogyan jövök én egyáltalán ahhoz, hogy ki-lépjek az abszolútumból és egy vele szembenálló területre lépjek?“ kérdésévé alakította. E kérdés alapján felvázol egy *konstrukciót*, melynek a szintézis lényegi eleme. A konstrukció alábbi rekonstrukciójával a szintézis koncepcióbeli szerepe is megvilágítható.

A konstrukció fogalma magában rejt mind a szerkezetet, mind a konstruálás aktusát. A megalkotás itt, mivel a tartalom és a forma egységben van elgondolva, a mindenségre vonatkozó alkotás. Ezt a mindenséget (elemeit és viszonyaikat) kell leképeznie a konstrukciónak.

Schelling a „levelekben“ a dogmatizmust és a kriticismust a filozófia két ellentétes alaprendszeréként írja le. A filozófiának az emberi megismerést kell kutatnia. A megismerés két úton történhet. Az egyik út, hogy a világot, az objektumot tekintjük kiindulópontnak. Ez a dogmatizmus programja. Schelling ezt nevezi majd természetfilozófiának. A másik út, hogy a szubjektumból, az énből indulunk ki, ezt tartjuk megismerésünk alapjának. Ezt valósítja meg a kritikai filozófia, amit transzcendentális idealizmusként fejt ki később.

A többi rendszer e kettő ellentmondásának csak más-más kifejeződése. Nevezhetnénk akár a két alaprendszert a két egyáltalán lehetséges rendszernek, halmaznak is. E kettő ugyanis kimeríti a lehetséges összes irányt a megismerés területén belül. Éppen ellentétességük okán. Az én és a nem-én ugyanis egymás komplementer-halmazai. Schelling *sokaságnak* nevezi a területet, mely magában foglalja ezt a két alaprendszert, vagyis tulajdonképpen az összes filozófiai rendszert. A megismerés ugyanis feltételezi a tapasztalatot. A tapasztalat lehetősége, a szintetikus ítéletek viszont csak a sokaság területén jöhetnek létre. A sokaság ugyanis a megkülönböztetést, differenciálódást jelenti. Ezen a területen létezik tehát egyáltalán filozófia, azaz a filozófiai rendszerek.

A szintézist, mint műveletet ehhez a területhez kell kapcsolnunk. A sokaság csak viszonyban létezhet, és Schelling a szintetikus ítélet alapjául szolgáló szintézis létrejöttét e viszony alapján magyarázza: „szintézis csak a sokaságnak az eredeti egységgel való viszolyában jöhet létre. Mivel a viszály nélkül nincs szükség szintézisre“. Tehát létezik a sokaság területe, és ezzel egy szembenállót kell feltételeznünk, az *egységet*.

Az egységet Schelling eredetinek nevezi abban az értelemben, hogy a sokaság területe csak eme egységből kilépve jöhetett létre, tehát ez eredetibb nála. Az abszolút egységet *abszolútumnak* nevezi. Ez a feltétlenséget, az azonosságot, azaz a lét és a gondolkodás azonosságát jelenti. Hozzá kell azonban azt is tennünk, hogy az abszolút egység a sokaság területén, csak eme sokaság nézőpontjából kerülhet meghatározásra, mint empirikus egység – „egy abszolút egység, amely csak a szintézisben magában, (azaz ha van valami, ami szembeszegül

vele, ha adott egy sokaság) válik empirikus egységgé”. Ez a nézőpont-vállalás annak a kritikai követelménynek tesz eleget, hogy a filozófiai gondolkodásnak nem lehet túllépnie a megismerés határain.

Schelling tehát a „levelekben” abból indult ki, hogy a megismerés lehetőségének feltételeivel foglalkozó kutatás problémáját exponálja. A szintézis világából indult ki (hiszen csak erről tudunk bizonyosan, ez megismerésünk területe), és feltételezte – ennek alapja felé haladva – az abszolút egységet, mint eme világ, azaz a sokaság lehetőség-feltételét. A szintézis fogalmában tehát összekapcsolódik az egység és a sokaság. E kettő viszonyában jelenik meg, mint a sokaságban létező művelet. Ám e művelet szoros kapcsolatban marad, illetve van az egységgel is, mivel funkciója szerint egységet teremt a sokaságban, a különböző elemek összefogásával. Tehát maga a struktúrája mutatja a sokaság és az abszolútum közötti kapcsolatot.

A szintézisről mondhatjuk azt, hogy visszaállít egyfajta egységet. Minden szintézis ugyanis egy tézisben végződik – hiszen a szintézis egy művelet, melynek befejezést tulajdonítunk. De ez nem lehet az abszolútum. Egyrészt azért, mert a világban léteznek szintézisek, de nincs mondjuk egy abszolút szintézis, ami a teljes egységbehozást végrehajtja, tehát minden sokaságbeli elemet összefogva.

Másrészt, ha az egységből keletkezőnek írjuk le a sokaságot, akkor ez valami folyamatnak tekinthető. A szintézis funkciója, hogy a sokaságot egységgé emelje, azaz eredménye van, ami ugyancsak folyamatbeli, tehát időhöz kötött. Az idő itt úgy értendő, hogy a szintézis egységteremtésével, tehát a sokaság után, azt meghaladva jön létre az egység. Ez tehát nem lehet ugyanaz az abszolútum, amiből a sokaság jött létre.

Harmadrészt, egységen csak egyetlen egységet értünk. Az egység tulajdonsága, hogy abszolút. És ez a tulajdonság csak egyfajta egységet jelenít meg. Ezért lehetett, hogy Schelling e tulajdonságot főnevesítette, és azt így önállóan, mint abszolútum használta.

Hogyan oldotta meg tehát Schelling, a szintézis alkotta egység problémáját? Megoldásában az abszolútumot megkettőzte, de csak funkcionálisan. Így beszélhetett első és második abszolútumról. Azonban tett köztük különbséget is, mégpedig abból kifolyólag, hogy nem tekinthetett el a sokaság területének létezésétől, hisz ezen a területen állva gondolkodhatott egyáltalán, továbbá a folyamat-elképzelés is implikált egy bizonyos fajta megkülönböztetést.

A szintézisnek azt a szerepet tulajdonította, hogy egységesítősei az abszolútumra utalnak. De hogyan valósul ez meg?

Az abszolútum homogén. Nincsenek műveletek benne, így nem létezik benne szubjektum és objektum, én és nem-én sem. Létezésük a sokaság területéhez kötődik. Schelling, e területen két ellentétes alarendszer jelenlétét lokalizálja. Ellentétüket az eltérő kiindulási alapok, princípiumok adják. Ám az a tény, hogy a szubjektum és az objektum csak egymás viszonyában határozódik meg, azzal a következménnyel jár Schelling szerint, hogy ha bármelyik ellentétes rendszert végigvisszük, ellentétének kiindulópontjához jutunk. Tehát az objektumról, csak szubjektumunkkal való összeütközéseiből nyerünk olyan információkat, melyekből valamiféle egyetemes megállapítást, szabályt tudunk megállapítani. A szubjektumunkról pedig csak az objektumokkal való összemérésével beszélhetünk.

E princípiumok tehát a folyamatos összekapcsolások után, melyek a szintézisekben mennek végbe, valamikor majd egybeolvadnak, és akkor róluk majd, mint egységről beszélünk. Ez a második abszolútum, amiben ugyan már nem jelenik meg a két princípium önálló-

an, de kialakulása ezek összefonódásából állt elő, tehát ezt az átmenetet (sokaságból az egy-
ségbe), már mi konstruáljuk meg. Az első abszolútumból való kilépést azért rejti homály,
mert az nem a mi cselekvésünk nyomán történt.

Schelling ezzel a megoldással az emberi cselekvés értékét hirdette. Az abszolútum el-
érését az emberi cselekvésen keresztül látta megvalósíthatónak. Bármelyik rendszer mellett
köteleződnünk is el, a lényeg a választott rendszer megvalósítása, ami az eljutást jelenti az
egyik princípiumból a másikba, teljes egybeolvadásukig.

Az út során a két princípium nem felemészti egymást, hanem egyre több tudás halmo-
zódik fel mindkettőről, míg fel nem oldódnak végleg ebben a tudásban. Ez lesz a második
abszolútum. A hozzávezető folyamat során, a szintézis cselekvése által a szubjektum és az
objektum közötti összes lehetséges kapcsolat létrejön, és ezek a kapcsolódási formák is meg-
őrződnek a tudásban. Pontosabban: ezek a kapcsolódások bírják a két princípiumot, tehát
nem is beszélhetünk róluk különálló elemekként.

Levonhatjuk azt a következtetést, hogy ebben a koncepcióban a szintézis-struktúrára
fontos szerep hárul. Képviselet a folyamatot, és magában foglalja az abszolútum és a sokaság
történetének kapcsolatát is. A tudás felhalmozódása a szintézisek működéséhez köthető.

A második abszolútum, akárcsak az első, a sokaság felől van meghatározva. Afelől,
amit ismerünk, minden szükségszerű előfeltevés (mint az első abszolútum) és minden követ-
kezmény (mint a második abszolútum) csak virtuális. Csak a megismerés kontextusában
beszélhetünk róluk. A második abszolútum előrevetítését így akarta megóvni Schelling a
miszticizmus vádjától.

A miszticizmustól, tehát a megismerésen túlitól való elhatárolódás a tudomány egyik
feltétele. A tudománynak azonban más fontos kritériumai is vannak, és a filozófia legitimálá-
sához ezeket teljesíteni kell.

Kant kritikáiban követői azt hiányolták, hogy megadta ugyan az irányt a legitim filozó-
fiához, de nem adta meg e filozófia princípiumait. Csupán posztulálta létezésüket. A feladat
tehát ezek feltárása és a szisztematizálás volt. A princípium adja a filozófia bázisát. Ez egyes
elképzelések szerint nem artikulálható, tehát nem lehet alaptétel. Az alaptétel ugyanis rokon
terminus a princípiummal, de ellentétben vele: kifejthető. Fichte írásaiban az én az alaptétel.
A Kant által előmozdított nézőpontváltás, az az elképzelés, hogy a tárgyakkal kell ismerete-
inkhez igazodniuk, ezt az alaptételt posztulálja.

A feltétlenség fogalmát Schelling vezette be a Kant utáni filozófiában. Az abszolútum,
önálló szerephez jutva átvette az alaptétel bázis-helyét. Az abszolútum kifejezés alapját való-
ban az alaptétel fogalmában találhatjuk meg, de ezzel Schelling el is távolította a filozófia
bázisának szerepét az én-től, és az artikulálhatóságtól, hiszen a feltétlenség nem tartozik a
megismerés világához.

Az 1794-es, *A filozófia lehetséges formájáról általában* és az 1795-ös *Az én, mint a fi-
lozófia princípiuma* című írásaiban az abszolútum még nem rendelkezik teljes önállósággal.
Az én-hez kapcsolódik, annak jellemzőjeként. Az abszolút én feltétlen, azaz önmagát a maga
gondolkodásán keresztül hozza létre. De minek feleltethető meg mégis a feltétlenség fogal-
ma?

Schelling azt mondja, hogy az abszolútum minden gondolkodás előtt helyezkedik el:
„Az énemben benne van egy olyan lét, amely megelőz minden gondolkodást és képzetalko-
tást”. Az én lényege, hogy gondolkodó. Az emberre vonatkoztatott létezés, tehát ami az em-

berben van, megelőzi a gondolkodást. Mivel nem tudjuk a gondolkodás megjelenését leírni, Schelling ettől a létezésről származtatja. Ezen keresztül lesz tehát az én: megismerő én.

Az 1795-ös „levelekben” a felvázolt konstrukció a feltétlenséget már, mint abszolútumot tartalmazza. Itt mondhatjuk, hogy tágabb perspektívát használ Schelling, mert a filozófia lehetőségének kutatásából – mely az én-hez kötődött – annak világába lép át, és a vizsgálat helyett a megvalósításra, a rendszerek megvalósítására, helyezi a hangsúlyt. Tulajdonképpen ez azt mutatja, hogy az elméleti filozófia mellett a gyakorlati filozófia is belép gondolkodásába. A koncepció, hogy a létezésen keresztül lesz az én önmaga, itt is működik, hiszen a sokaság létezését, mely a gondolkodó én világa, az abszolútumból való kilépésével magyarázza. De itt is, mint szükségszerű előfeltevést használhatja csak a terminust (a sokaság viszonyban való létezése ez a szükségszerűség), hiszen magához az abszolútumhoz nem lehet a megismeréssel közelíteni.

Schelling az említett, *A filozófia lehetséges formájáról általában* című tanulmányában a filozófia alaptételeinek feltárását kísérelte meg. Ez az írás még kötődik a fichtei rendszerhez, ezért szerepel itt az alaptétel kifejezés. Schelling az új logikai koncepcióval – melynek gondolata Schulzétól származott – akarta megközelíteni a problémát. Eszerint a logikának a létezés mozgását kell leírnia. Ezt a jelentést hordozza ugyanis a forma és tartalom egységének gondolata. Épp ezért Schelling az alaptételeknek mind tartalmi, mind formai feltételeit meghatározta. Ebben a szövegben is érdemes megvizsgálni a szintézis fogalmának használatát.

A tanulmány kiindulópontja az a gondolat, hogy filozófiának a tudomány szerkezetét kell követnie. A tudomány az egység formájával rendelkezik, és ez úgy valósul meg, hogy részei egyetlen feltételnek vannak alávetve.

A filozófiában a forma: a következtetés, levezetés módja. A levezetés tételek hierarchikus feltételezettségét jelenti. Azt értve ezen, hogy van egy első kijelentés, ami a levezetés kezdőpontja. Ez adja a további tételek feltételét. Ha ezt a folyamatot visszafelé követnénk nyomon – amit ebben az esetben Schelling tett – akkor arra a megállapításra kellene jutnunk, hogy van egy végső feltétel. És épp amiatt, hogy ez a végső: ez az egyetlen feltétel, amely nem függ semmitől. Feltétlen tehát, ami meghatározását önmagából nyeri.

Ez a tudomány általános formája, ami a következő három, tartalmi feltételű alaptételt hozza magával:

Először: az én az én. Tehát az én, önmagán keresztül tételezi magát, így feltétlennel mondjuk. Ez az *abszolút én*.

Másodszor: a nem-én az nem én. Ez annyit tesz, hogy a világot, melyben az én létezik: felosztjuk. Mivel az alapot az én adja, ezért minden, ami az énen kívül van, az én függvényében, tehát mint nem-én határozódik meg. Ezt nevezzük *objektumnak*.

A harmadik alaptétel-változat egyesíti az előző kettőt: ugyanis az én révén egy nem én van tételezve, de ez a tételezés csak az énen kívül, egy harmadikban játszódhat le, mivel az én feltétlen, azaz csak önmagához viszonyul. Ez a tételező az empirikus én, a *szubjektum*.

Az alábbi formai feltételek megfeleltethetők a tartalmi feltételeknek:

A formai feltételek a Schelling által ős-nek nevezett forma módusjai. Ebből is hármat különböztet tehát meg: az analitikus és a szintetikus formát, és összekötésükért – mely hasonló szerkezetű, mint az alaptétel-változat harmadik pontja – meghatározza a diszjunkció formáját.

1. Analitikus a feltétlen tételezettség formája. Ez tehát a feltétlenségnek felel meg. Schelling, mennyiség szerint (ez kanti kategorizálás) az egység formájának nevezi.

2. Szintetikus a feltételezett tételezettség formája. Ezt a formát nevezi sokaságnak.

3. A feltétlenség által meghatározott feltételezettség formája az új ítélet, amit diszjunktívnak mond. Ez az egység által meghatározott sokaság, amit mindenségként határoz meg.

Azért érdekes kiemelni épp a mennyiség szerinti formákat, mert így az egység, a sokaság és a mindenség formájának megkülönböztetésével újabb vonatkoztatási pontot kapunk a „levelekben” felépített konstrukciója értelmezéséhez.

Az „egység, mint feltétlenség” elképzelés tovább élt az elsőnek nevezett abszolútum gondolatában, csak itt már teljes önállóságot élvez, nem csak az ős-forma egyik módusza. A sokaság a vele szembenálló terület, a tapasztalat területe, melyben szembetaláljuk magunkat a tárgyakkal. A mindenség jelentését nehezebb értelmezni. Arra gondolhatunk, hogy mivel az „egység által meghatározott sokaság”-ként definiálja: az abszolútumnak a sokasággal való kapcsolatát, meghatározottságát erősíti meg ezzel a kifejezéssel. A sokaságot jelenti, és a viszonyt valamint a viszonypárt is, melyben létezhet a sokaság. A konstrukció, az eddig elemzett „levelek” koncepciójában: a mindenségre vonatkozó alkotásként, szerkezetként jelent meg. Tehát, mivel a konstrukció elemek és viszonyaik leképezése, a mindenség ezen elemeknek és viszonyoknak a foglalata.

Schellingnél megtalálható még egy terminus, mely fedni látszik az empirikus én – diszjunktív, tartalmi-formai párt. Ez a *képzet* fogalma. Az *én, mint a filozófia princípiuma* című, 1795-ös írásában olvashatunk erről.

Schelling gondolatrendszerében az abszolút én adja az empirikus én meghatározását. Ez utóbbi a képzetben jön létre, és itt kerül kapcsolatba a nem-énnel. Szembehelyezkedve – egymásra vonatkoznak. Az abszolút én nem szembehelyezkedik az objektummal, hanem – feltétlensége folytán – kizárja azt. A képzetben realizálódnak eszerint az elemek közötti viszonyok. Az empirikus énnel a nem-énnel való kapcsolata: tételezés – létrehozás. Az objektum ugyanis tőle kapja meghatározását. Az empirikus én tételezésével tehát, mint jelenség kap létezését. Az empirikus én azonban az abszolút én által tételeződik. Abból, hogy az én önmagát képes objektummá tenni a reflexióban, kiderül, hogy nem rendelkezik feltétlenséggel. Így hírt ad e tudati aktust megalapozó, magasabb szellemi aktusról, egy abszolútumról, mely sohasem válhat objektummá. Schelling *Az én, mint a filozófia princípiuma* című művében a következőket írja: „az ítéletalkotásban rejlő szintézis és a kategóriákban kifejeződő szintézis [itt Kantra utal] egyidejűnek tekintendő, s mindkettő csak levezetett lehet, és feltételez egy [számunkra alapként szolgáló] szintézist – ez lenne a sokaság szintézise a tudat egységén belül [ez is Kantnál olvasható]. De ezt magát újra csak egy magasabb abszolút egység alapján ragadhatjuk meg [...]”. A tudat az tehát, mely biztosítja az állandóságot, a különböző tapasztalatok alanyhoz-kötöttségét. Ez az alany itt, mint befogadó-feldolgozó van értelmezve, ám alanyiságát, tehát lényegét az abszolútumból nyeri.

A kapcsolatot az én és létének feltétele között az abszolút én képviseli. Azt is mondhatjuk, hogy az abszolút én terminus az énnel abszolútumból való részesedését fejezi ki. „Az ember lényege ugyanis csak az egységben és az egység által létezhet.” Az abszolútum pedig maga az egység. Ez tulajdonképpen egy utalási rendszer. Az én létrejötte függ ettől az eredeti egységtől, de ennek megszűnése is egyben, hisz csak a sokaság területén létezik.

Az abszolútumra azonban csak az én-ből következtethetünk, nélküle nem is problematizálódott volna, hiszen maguk a gondolati műveletek is a sokaság területén léteznek. Schelling a „levelek” konstrukciójával biztosítja az ezen elemek közti mozgást.

Egy másik fontos funkciót is ellát a konstrukció. *A filozófia lehetséges formájáról általában* című Schelling-írásban azt találjuk, hogy a forma a meghatározást adja, a tartalom pedig a realitást. Így a logika realitással telítődik, és megvalósulhat a lét mozgásának leírása. Ez a megvalósulás történik meg a konstrukcióban. A konstrukció fogalma magában rejti mind a szerkezetet, mind a konstruálás aktusát. A konstruálás aktusának lényegi eleme a szintézis, mint művelet. A konstruálás aktusa itt a mindenségre vonatkozó alkotás, tehát levonhatjuk azt a következtetést, hogy a konstrukció az aktív, szintetizáló én megismerése a világról, és annak feltételéről.

A német idealizmus gondolkodóinak elképzelése, hogy a világ struktúrái és a szubjektum, illetve mivel ennek gondolkodása és léte egy: e szubjektum megismerésének struktúrái megegyeznek, azt a feladatot szánja a filozófiának, hogy a szubjektum struktúráit felfedje. A matematikai műveletek nagy szerepet játszanak ebben a felfedésben. A matematikai műveletek ugyanis a struktúrák, megismerési szerkezetek leképezésére szolgálhatnak. Absztraktságuk folytán nem dolgokat, hanem viszonyokat mutatnak fel. A szintézis is művelet és mondhatjuk azt, hogy maga a struktúrája mutatja a sokaság és egység közötti kapcsolatot, ami talán közelebb visz e kapcsolat, tehát az ember sajátos létezésének feltételéhez is.

A „levelekben” leírt konstrukciónak is talán van egy matematikai mintája, és az alábbi példa talán képes e konstrukció struktúráját lefedni. A matematikában az ellentétességet a következőképpen határozzák meg: Ha x -et megszorozzuk mínusz 1-el, akkor megkapjuk x ellentettjét. Egyesítve őket kiadják az alaphalmazt.

Az egyesítés művelete egy szerkezeti vázat ad. Absztrakt forma, egy séma, melyet konkretizálhatunk behelyettesítéssel. Ebben az esetben ezzel arra juthatunk, hogy bármely szám és ellentettjének egyesítésével a 0-át kapjuk eredményként. Azt is mondhatnánk, hogy a 0 ilyenformán minden számot magában tud egyesíteni, ám mégis a számnélküliséget, a számolhatatlant, a számolás kiindulópontját jelzi. A 0 az alaphalmaz, amit nem tudunk definiálni az egyesítés művelete előtt. Előfeltételezzük a számok, azaz az elemek és a művelet tárgyalási univerzumaként, a definiálás szükségessége nélkül. Számunkra, a művelet után jelenik meg, mint a szám és ellentettjének, valamint ezek kapcsolatának egybefoglalása.